

З ІСТОРІЇ НАПИСАННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ПІСНІ «РЕВЕ ТА СТОГНЕ ДНІПР ШИРОКИЙ»

Розглянуто історію написання всесвітньовідомої пісні «Реве та стогне Дніпр широкий», історіографію і біографію її маловідомого автора, проблеми поширення мелодії.

Ключові слова: мелодія, пісня, композитор, Д. Крижанівський, М. Кропивницький, популяризатор.

Рассмотрено историю написания всемирно известной песни «Ревёт и стонет Днепр широкий», историографию и биографию её малоизвестного автора, проблемы распространения мелодии.

Ключевые слова: мелодия, песня, композитор, Д. Крижановский, М. Кропивницкий, популяризатор.

The paper examines the history of the world-famous song writing «Roars and moans wide Dnepr» and historiography and biography of its author and a little-known problem of the proliferation ring.

Key words: melody, song, composer, D. Krizhanivskiy, M. Kropyvnytskiy, popularizer.

Всесвітньо відома мелодія пісні «Реве та стогне Дніпр широкий» в дореволюційні роки була своєрідним духовним гімном українського народу. Поряд з «Боже великий, єдиний, нам Україну храни» М. Лисенка вона була надзвичайно популярна. Її розглядали як один із варіантів державного гімну при існуванні Української Народної Республіки.

У більшості довідкової літератури і в масовій свідомості людей пісня «Реве та стогне Дніпр широкий» на слова Тараса Шевченка зазначається і чітко віддзеркалюється, що музика в ній – народна.

Проте мелодія пісні має свого автора. Ним є Дмитро Якович Крижанівський – наш земляк, уродженець Херсонської губернії. Про це зазначає Українська радянська енциклопедія, що український педагог і композитор, автор музики до пісні «Реве та стогне Дніпр широкий» (1886 р.) народився 29 грудня 1856 р. на Херсонщині [13, с. 190].

Цю дату підтверджують архівні дані з особової справи Крижанівського Дмитра Яковича з Державного архіву Одеської області. Народився 17 грудня 1856 р. син священника [4]. Різниця у датуванні зрозуміла, оскільки УРЕ датує за новим стилем. Проте, дослідник і популяризатор творчості Д. Крижанівського Л. Кауфман чомусь дату народження подає 10-м січня 1857 р. [8, с. 4]. Хоча його дослідження є професійними і популяризація

мала всесоюзний розголос. Чого варту його замітка у популярному журналі «Огонёк» про автора пісні [7, с. 30]. Про Д. Крижанівського взагалі дуже мало відомостей. Він прожив всього 37 років. Жив дуже скромно.

Але, попереджаючи дослідників життєвого шляху автора знаменитої пісні, хотілося б застерегти від можливих похибок.

По-перше, існує повністю за ім'ям, по-батькові, і за прізвищем ідентична особа духовного сану, майже ровесник композитора. У 1863 р. інший Д. Я. Крижанівський був співцем в Одеському Архієрейському хорі. У 1879 р. – дияконом в Архієрейській церкві та давав уроки співу в Одеському комерційному училищі. З 1880 по 1883 рр. служив при японській православній місії. А з 1888 р. – в Херсонській єпархії, і з 1884 р. правив службу в Успенському соборі м. Херсона.

По-друге, це Антін Крижанівський, очевидно родич композитора, який можливо був одним із організаторів Одеської української громади в Одесі у 1870-х роках [6, с. 1175]. Взагалі прізвище Крижанівський є досить поширене в нашій історії та культурі, і тому треба досить уважно підходити до вивчення тієї чи іншої особи на це прізвище.

І ось маємо парадокс. Автор знаменитої на весь світ мелодії із поширеним прізвищем невідомий, окрім, звичайно вузького кола дослідників. Оскільки великих праць про

життя і діяльність композитора немає, а лише є невеликі краєзнавчі розвідки. До таких авторів належить відомий археолог і краєзнавець Іван Тихонович Черняков. Ще в 1973 р. ним разом із також відомим археологом Леонідом Васильовичем Суботіним була опублікована в, тоді популярній в Одесі, україномовній газеті «Комсомольська іскра» стаття під назвою «Творець народних пісень Д. Я. Крижанівський (1857-1894 рр.)» [14, с. 3]. Дата народження очевидно вказана під впливом публікації Л. Кауфмана хибно.

Ще однією публікацією, яка з театраль-ного боку висвітлює біографію Дмитра Крижанівського та початок поширення його забороненої пісні є публікація в «Комсомольській іскрі» М. Артамонова [1, с. 3].

Популяризували творчість Д. Крижанівського: М. Денисенко [3, с. 3], М. Суховерхівський [11, с. 3], М. Волок, С. Шевченко [2, с. 7] та інші.

Син священника Дмитро Якович Крижанівський пішов життєвим шляхом по стопах батька. Він вступив у Єлисаветградське духовне училище. Після закінчення якого вступив до Одеської духовної семінарії, яку закінчив у 1878 р. Навчаючись в Одесі, він, без сумніву, відвідував засідання Одеської української громади.

За спогадами Є. Чикаленка, котрий ще гімназистом відвідував засідання української громади в Одесі, там були присутні й семінаристи, які співали українські пісні [10, с. 127]. Ось чому, очевидно, дослідник Л. Кауфман мав на увазі написання пісні в 1870-х роках, у своїй публікації в журналі «Огонёк» [7, с. 30].

На нашу думку, Д. Крижанівський, який виріс в українофільському середовищі, виховувався як семінарист, а згодом й студент Новоросійського університету в Одесі, членами Одеської української громади, котра плекала українське слово, пісню, думку, і зміг написати саме таку мелодію на слова великого Тараса Шевченка, який на той час вже став символом визволення українського народу.

Тобто вплив української громади Одеси зробив свою справу. Випускник Новоросійського університету, який спеціалізувався на слов'янсько-російському відділенні історико-філологічного факультету Дмитро

Крижанівський отримує своє призначення до Болградської чоловічої гімназії на виклад латинської мови у молодших класах. Університет закінчив успішно і отримав диплом 31 травня 1882 року зі званням дійсного студента і ступінь кандидата за підписом ректора С. Ярошенко [4]. А з початком навчання молодий викладач був призначений вчителем російської мови [8, с. 4].

Саме Болградський період, на думку дослідників, був самим плідним у творчому доробку Дмитра Крижанівського. У Болграді була написана низка музичних творів, в тому числі й знаменита мелодія на слова Т. Шевченка.

Цілком зрозуміло, що у Болграді українського життя не існувало, тому молодий викладач часто виїздив до Одеси, підтримуючи стосунки з українською громадою і відвідував спектаклі на той час дуже популярних українських театральних труп.

Зіркою української сцени був М. Кропивницький, про якого одеська преса писала численні яскраві рецензії і похвали [12, с. 20]. Саме він справив неабияке враження на молодого педагога. Під впливом чутливого і природного виконання українських народних пісень М. Кропивницьким, Д. Крижанівський і присвятив йому мелодію знаменитої пісні. Пісня дуже сподобалася М. Кропивницькому, і той спробував її опублікувати в одеському видавництві музичного магазину «Ценности». Тут знову політична заангажованість, коли певні імена, назви, не могли фігурувати на шпальтах газет. Насправді, автори завуальювали назви та імена. Магазин «Ценности» не що інше, як музичний магазин Цаноті (С. Бальца), який вперше її видав у 1886 р. [8, с. 4].

Однак практично увесь тираж було заарештовано поліцією. Це був перший крок до забуття автора музики, ще за його життя. Невиліковно хворого Дмитра Крижанівського після Болграду переводять до Одеси в 1890 році на посаду помічника столоначальника, а потім столоначальника в Одеський учбовий округ, де він скромно допрацював до своєї смерті 14 лютого 1894 р. [8, с. 4]. Після смерті залишилась дружина О. Крижанівська та двоє синів Олександр та Володимир. Можливо, нащадки композитора проживають і нині в Одесі.

Проте, мелодія пісні та особисте знайомство і дружба не давали спокою М. Кропивницькому – великому популяризатору української культури. Він удруге намагається видати пісні з нотами Дмитра Крижанівського через 12 років.

Але й цього разу видання одеського нотного магазину, де були пісні Д. Крижанівського «Реве та стогне Дніпр широкий» та «Чи у полі, чи у борі...» знову було конфісковано поліцією у 1898 р. Причиною конфіскації стало видання відомого українсько-польського піаніста-віртуоза Владислава Заремби [5, с. 754], який написав на тему «Реве та стогне Дніпр широкий» фантазію для фортепіано, яку було надруковано у Лейпцигу. Але на виданих нотах не було свідоцтва, яке б підтверджувало дозвіл цензури, цього було достатньо, щоб конфіскувати твір, написаний на тему пісні Д. Крижанівського [7, с. 30].

Глибока і жива мелодія пісні, а можливо і пам'ять про Д. Крижанівського не давала спокою М. Кропивницькому і тому він вирішив оприлюднити пісню, гастролюючи в Одесі. М. Кропивницький винайняв велике приміщення на Пересипу – робітничому районі Одеси для постановки спектаклю. На той час це було звичним явищем, коли ставились такі вимоги для постановки спектаклів. Різноманітні драматичні гуртки ставили п'єси російської, зарубіжної, української класики при великих заводах Південної України: Катеринослава, Луганська, Юзівки, Алчевська... У 1907 р. любительський театр в Лисичанську створив один із засновників українського професійного театру М. Кропивницький [9, с. 107].

Тобто, М. Кропивницький через робітництво Одеси вирішив поширити, попри заборони цензури, пісню на слова Т. Шевченка.

Під час постанови «Дай серцю волю, заведе в неволю» автор п'єси і виконавець головної ролі М. Кропивницький і виконав знамениту пісню. Ось, як про це описує дослідник М. Артамонов: «У спектаклі за сценарієм у IV акті п'єси герой Іван Непокритий, якого з незмінним успіхом грав М. Кропивницький, говорив про своє рішення піти в солдати замість свого товариша. І, вставши з-за столу, простягнувши до глядача свої руки замість традиційної пісні «Гей, шпорши, шпорши...» заспівав «Реве та стогне Дніпр широкий». Нова пісня до сліз зворушила глядачів. Вони всі встали...» [1, с. 3].

Як завжди на подібних виставах був присутній поліцейський наглядач (окологничний). І, коли заворожені пісню люди в залі піднялися, це було розцінено, як бунт, протест. Оскільки, народ мав стояти тільки при співі «Боже, царя храни». На всі домагання поліцейського припинити протест, ніякої реакції не було, настільки сила музики і співу піднімала людей. Лише через викликаний наряд поліції, яка розігнала присутніх, «інцидент» вдалося залагодити. Винуватця співу та збурення людей М. Кропивницького було вислано разом із трупом з Одеси із заборонаю протягом року грати в градоначальництві [14, с. 3]. Проте, як видно із драматургічної діяльності М. Кропивницького «пісня народившись на підмостках в Одесі вже поширилася серед народу» [1, с. 3].

І як своєрідний висновок слід процитувати дослідників, які в умовах жорстких заборон на українство зуміли дослідити історію всенародної пісні: «Але могутня, прониклива мелодія пісні, яка вперше була виконана в Одесі, наче широкий Дніпро, розлилася по всій Україні, а потім буйними вітрами рознеслась по всій землі» [14, с. 3].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Артамонов М. Пісня народилася в Одесі / М. Артамонов // Комсомольська іскра. – 1975. – 20 лютого.
2. Голос України. – 1994. – 5 лютого.
3. Чорноморський гудок. – 1996. – 9 жовтня.
4. Держархів Одеської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 547, арк. 1.
5. Енциклопедія українознавства / під ред. В. Кубійовича. – Т. 2. – Львів : НТШ, 1994. – 800 с.
6. Енциклопедія українознавства / під ред. В. Кубійовича. – Т. 3. – Львів : НТШ, 1994. – 1200 с.
7. Огонёк. – 1955. – № 8.
8. Кауфман Л. Про автора пісні «Реве та стогне Дніпр широкий» / Л. Кауфман // Чорноморська комуна. – 1964. – 19 січня.

9. Кизченко В. И. Культурный облик пролетариата Украины в период империализма / В. И. Кизченко. – К. : Наукова думка, 1990. – 228 с.
10. Мисечко А. І. До співпраці Є. Х. Чикаленка з одеською українською «Громадою» та «Просвітою» у другій половині XIX – початку XX ст. / А. І. Мисечко // Записки історичного факультету. – Одеса : Астропринт, 2005. – Вип. 15.
11. Суховерхий М. // Думська площа. – 1997. – 1 листопада.
12. Тобілевич (Карпенко-Карий) І. К. в Одесі. Бібліографічний покажчик. – Одеса : ОДНБ ім. М. Горького, 2004. – 171 с.
13. Українська радянська енциклопедія. – Т. 2. – К. : УРЕ, 1987. – 544 с.
14. Черняков І. Творець народних пісень Д. Я. Крижанівський / Черняков І., Суботін Л. (1857-1894 рр.) // Комсомольська іскра. – 1973. – 24 листопада.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *д.і.н., професор Г. В. Боряк; д.і.н., професор Ю. В. Котляр.*

© А. І. Мисечко, 2012

Стаття надійшла до редколегії 27.09.2012